

Observații privind tipologia și cronologia fortificațiilor daco-getice cu ziduri din piatră nefasonată

AUREL RUSTOIU

Evoluția cercetărilor privind fortificațiile daco-getice au dus la acumularea unei vaste informații referitoare la caracteristicile acestora. Faptul a permis realizarea unor tipologii¹ de natură să evidențieze trăsăturile specifice diferitelor grupe de fortificații. S-a observat astfel că, în cadrul arhitecturii militare daco-getice, fortificațiile utilizând ziduri din piatră nefasonată sau sumar fasonată ocupă un loc important. Aceasta atit datorită numărului lor mare, cît și implicațiilor pe care le au în înțelegerea fenomenelor de civilizație din spațiul carpato-balcanic².

Încadrarea tipologică a fortificațiilor în discuție este îngreunată în unele cazuri de absența detaliilor constructive. Faptul se datorează atit publicării incomplete sau neclare a rezultatelor cercetărilor arheologice, cît și faptului că, într-o serie de stațiuni arheologice, investigațiile sînt în curs de desfășurare. În această ordine de idei pot fi amintite fortificațiile de la Botevgrad (Bulgaria)³, Miercurea-Ciuc-Jigodin I și III (județul Harghita)⁴, Orlovka (Republica Moldova)⁵, Piatra-Neamț Cozla (județul Neamț)⁶, Preslav (Bulgaria)⁷, Saciova (județul Covasna)⁸, Satul Nou — Valea lui Voicu (județul Constanța)⁹, Sevlievo (Bulgaria)¹⁰, Sighișoara (județul Mureș)¹¹, Trojan (Bulgaria)¹².

Tipologia. Tipul I îl reprezintă fortificațiile cu ziduri din piatră nefasonată avînd rolul de „armare” sau susținere a mantalei valurilor de pămînt. În cadrul acestui tip se pot distinge mai multe variante constructive. La Ciceu-Corabia (județul Bistrița-Năsăud)¹³, zidul este construit în zona exterioră a valului, în pantă, avînd rolul de a susține mantaua și de a o feri de alunecări. La Arsura (județul Vaslui)¹⁴ valul de pămînt este construit peste un zid din bolovani de rîu. La Cotnari (județul Iași)¹⁵ se constată aceeași ridicare a valului peste o substrucție din piatră nefasonată. În timp ce pe anumite porțiuni ale fortificației construcția este mai simplă, în altele ea este mai complexă, constînd din ziduri cu două paramente și ziduri ce pornesc perpendicular de pe zidul principal. De asemenea, se constată o largă utilizare a materialului lemnos. În toate cazurile menționate, fortificațiile sînt prevăzute și cu puternice palisade. La Arsura și Cotnari, stîlpii acesteia se sprijină direct pe zidurile de „armare”¹⁶.

Tipul II este constituit de fortificațiile cu ziduri construite prin dispunerea pietrelor una peste alta pe întreaga lățime și lungime a zidurilor. De asemenea, ele reprezintă elementul defensiv principal, fără a mai fi înglobat în cadrul unui val. O primă variantă a acestui tip o constituie zidurile care prezintă o suprastructură din lemn și pămînt (palisadă). Singurul exemplu cert este atestat la Cîmpuri Surduc — punctul „La Mănăstire” (județul Hunedoara)¹⁷. A doua variantă cuprinde zidurile cărora nu li s-a adăugat pe verticală suprastructura din lemn și pămînt: Casinu Nou (județul Harghita)¹⁸, Covasna (județul Covasna)¹⁹, Cugir (județul Alba)²⁰,

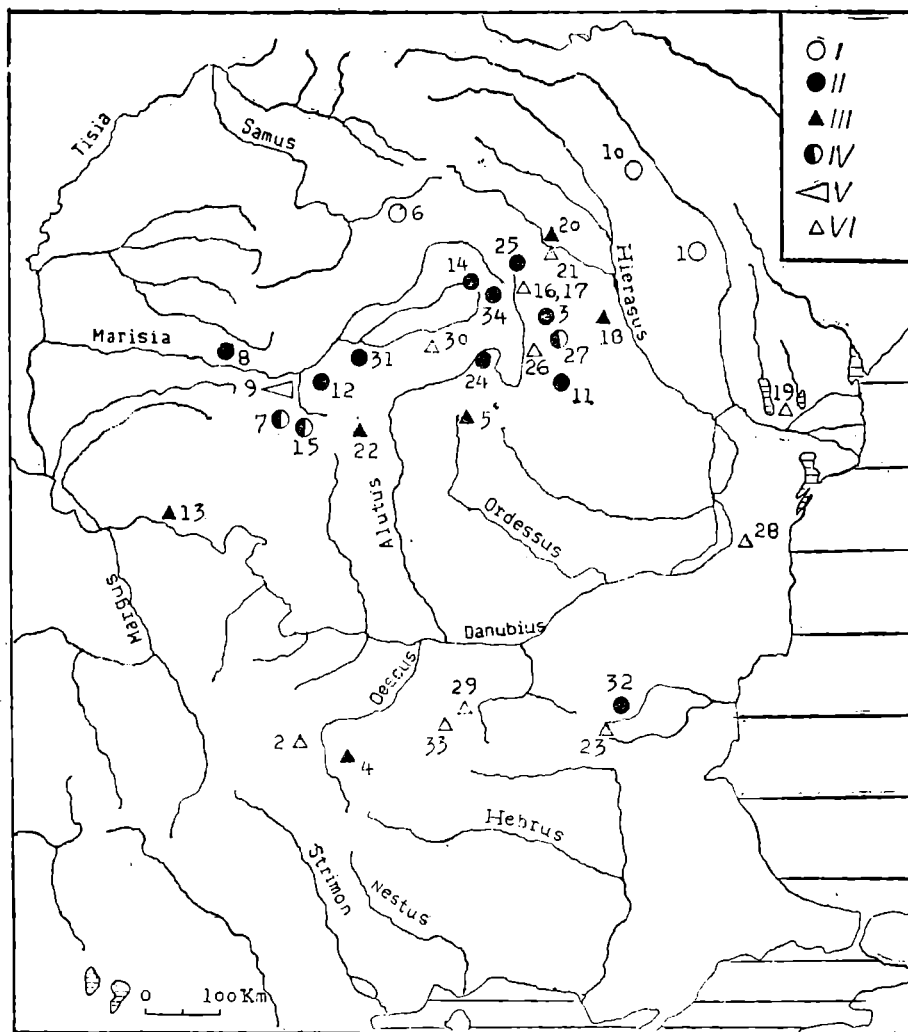

Fig. 1. Harta răspîndirii fortificațiilor daco-getice cu ziduri din piatră nefasonată. I–V – tipuri constructive; VI – fortificații nelncadabile tipologic. Lista localităților: 1. Arsura; 2. Botevgrad; 3. Casinu Nou; 4. Certigrad; 5. Cetățeni; 6. Ciceu-Corabia; 7. Cioclovina; 8. Cimpuri-Surduc; 9. Costești-Blidaru; 10. Cotnari; 11. Covasna; 12. Cugir; 13. Divici; 14. Ghindari; 15. Pietra Roșie; 16. Miercurea Ciuc-Jigodin I; 17. Miercurea Ciuc-Jigodin III; 18. Moinești; 19. Orlovka; 20. Pietra Neamț-Bitca Doamnei; 21. Pietra Neamț-Cozia; 22. Polovragi; 23. Preslav; 24. Racoș; 25. Racu; 26. Saciova; 27. Satu Mare; 28. Satu Nou; 29. Sevlievo; 30. Sighișoara; 31. Șeica Mică; 32. Șumen; 33. Trojan; 34. Zetea.

Ghindari (județul Mureș)²¹, Racoș (județul Brașov)²², Racu (județul Harghita)²³, Șeica Mică (județul Sibiu)²⁴, Șumen (Bulgaria)²⁵, Zetea (județul Harghita)²⁶. N-ar fi exclus însă ca unele din aceste fortificații să fi prezentat caracteristicile constructive ale primei variante, urmele construcțiilor din lemn nemaiputînd fi surprinse arheologic.

Tipul III este reprezentat de zidurile avînd două paramente de piatră și emplecton de piatră și pămînt. Prima variantă o constituie fortificațiile unde s-a constatat existența pe ziduri a palisadelor de lemn și pămînt: Pietra Neamț–

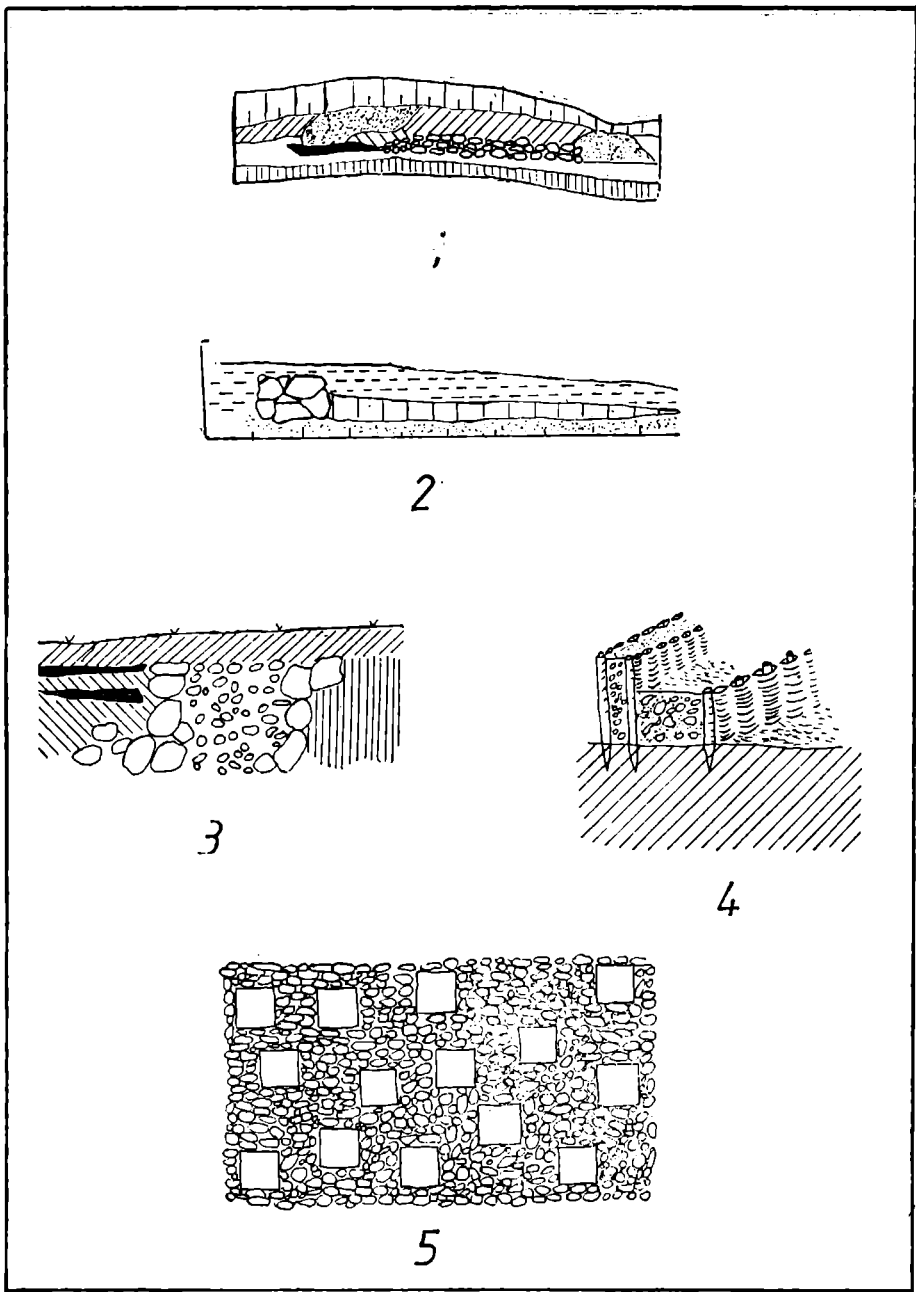

Fig. 2. 1 — fortificații de tip I: Arsura (după S. Teodor); 2 — tip II: Cîmpuri Surduc — La Mănăstire (după M. Valea, L. Mărghitan); 3 — tip III: Moinești (după V. Căpitanu, V. Ursachi); 4 — tip IV: Cioclovina (reconstituire după C. Daicoviciu); 5 — tip V: Costești-Blidaru (după I. Glodariu).

Bitca Doamnei (județul Neamț)²⁷ și Polovragi—Cetățuie (județul Gorj)²⁸ În alte locuri, acestea palisade nu au fost semnalate: Čertigrad (Bulgaria)²⁹, Cetățeni (județul Argeș)³⁰, Moinești (județul Bacău)³¹. În sfârșit, la Divici (județul Caraș-Severin)³² paramentul exterior al zidului de piatră este sprijinit de un rând de birne înfipte vertical și care susțineau probabil birne dispuse orizontal. Blocurile paramentelor exterioare ale fortificațiilor încadrate în acest tip sînt — de regulă — fasonate sumar oglindind o anumită grijă în executarea lor.

Tipul IV — fortificații cu ziduri din piatră susținute și înglobate în construcții de lemn, cum este cazul probabil la Satu Mare (orașul Odorheul Secuiesc, județul Harghita)³³, pe o porțiune a incintei a doua a cetății de la Piatra Roșie (județul Hunedoara)³⁴, ca și la fortificația liniară de la Cioclovina (județul Hunedoara)³⁵. În cazul acestui tip este vorba, foarte probabil, de adaptări locale ale „zidurilor din pămînt și lemn” cunoscute în unele așezări și cetăți dacice³⁶.

Tipul V — construcția în „tablă de șah” de la „cazematelile” incintei a doua din cetatea dacică de la Costești-Blidaru (județul Hunedoara)³⁷.

Cronologia. Deși datarea precisă a diferitelor tipuri de construcții din piatră nefasonată este dificilă (în condițiile în care elementele necesare nu sînt astăzi foarte numeroase), se poate surprinde însă o anumită evoluție cronologică. Zidul de la Ciceu-Corabia aparținînd tipului I a fost datat în Hallstatt-ul mijlociu. Fortificațiile de la Arsura și Cotnari și-au început existența în Hallstatt-ul tîrziu, fiind utilizate pînă în Latène-ul mijlociu. După această dată nu mai sînt documentate (deocamdată) construcții de acest fel.

Tipul II se încadrează între limite cronologice foarte largi. Astfel, la sud de Dunăre nivelul getic al fortificației de la Șumen a fost datat între secolele V—III î.e.n. Este posibil ca fortificațiile de la Sevlievo și Trojan, datate în aceeași perioadă să aparțină aceluiași tip constructiv. Aceste cetăți își încetează existența

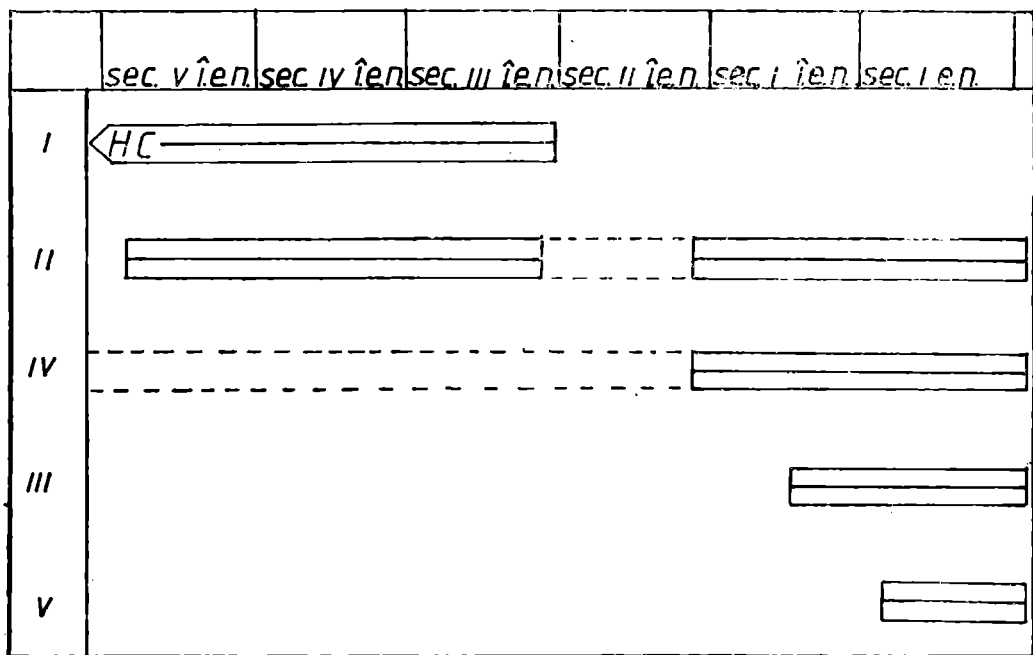

Fig. 3. Evoluția cronologică a tipurilor de fortificații cu ziduri din piatră nefasonată

probabil o dată cu invazia celtică în Balcani, în prima jumătate a secolului al III-lea î.e.n.

În zonele nord-dunărene, fortificațiile de tipul II au fost date în secolele I î.e.n.—I e.n., sfârșind la izbucnirea războaielor daco-romane³⁸.

Tipul III, prin caracteristicile constructive, poate fi datat ceva mai târziu decît tipul anterior. În cazul fortificațiilor de la Piatra Neamț—Bitca Doamnei și Divici s-a constatat faptul că zidurile de piatră suprapun fortificații mai vechi (al căror început a fost datat în secolul al II-lea î.e.n., respectiv secolul I î.e.n.), iar la Cetățeni materialele arheologice cele mai timpurii aparțin secolului al II-lea î.e.n. Fortificațiile de la Polovragi au cunoscut de asemenea două faze, zidurile fiind ridicate în ultima fază, iar cetatea de la Țertigrad, aflată pe versantul nordic al Munților Balcani, prezintă două faze de construcție cu ziduri de piatră, date în Latène-ul târziu și sfârșind după cucerirea romană (fără precizări cronologice mai detaliate). În sfârșit, cetatea de la Moinești, unde cercetările au debutat recent, a fost datată în secolele I î.e.n.—I e.n. Se poate observa faptul că în cazul zidurilor de tip III, construirea lor s-a realizat de obicei în faza cea mai târzie a fortificațiilor. La Piatra Neamț—Bitca Doamnei, Polovragi, Cetățeni și Divici există turnuri-locuință sau curtină realizate din piatră nefasonată. Acest gen de construcții au apărut în Dacia după supunerea cetăților grecești de la Pontul Euxin, deci de pe la mijlocul secolului I î.e.n.³⁹. Prin urmare, zidurile de tip III au fost ridicate cel mai devreme după mijlocul secolului I î.e.n. și constituie „replici“ ale construcțiilor asemănătoare, dar realizate din blocuri de calcar fasonate, din zona capitalei statului dac. Din această perspectivă, fortificația cetății de la Moinești trebuie datată după mijlocul secolului I î.e.n. Concludente în acest sens sînt nu numai tehnica de construcție a zidului, ci și caracterul acestei cetăți. Avînd dimensiuni foarte mici, fortificația de la Moinești a avut rosturi militare-strategice clare, încadrîndu-se în sistemul defensiv al statului dac⁴⁰. În ceea ce privește cetatea de la Țertigrad, deși una dintre construcțiile din piatră din interiorul incintei poate prezenta un turn-locuință (fiind datat în Latène-ul târziu), datarea ei poate fi coborîtă în prima jumătate a secolului I î.e.n., avînd în vedere faptul că în zona respectivă influențele elenistice în arhitectură pătrund mai devreme⁴¹.

Fortificațiile din lemn și din piatră nefasonată aparținînd tipului IV au fost date în Hallstatt-ul mijlociu (Satul Mare-jud. Harghita) și în secolul I e.n., dacă nu cumva spre sfîrșitul lui (Piatra Roșie—incinta a doua, Cioclovina). Numărul mic de fortificații aparținînd acestui tip se poate explica prin faptul că este vorba de o adaptare la condițiile locale a „zidului din pămînt și lemn“ cunoscut în mod cert în spațiul daco-getic din prima jumătate a secolului I î.e.n. (dacă nu cumva de la sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n.)⁴². Este vorba de fortificațiile de la Arpașu de Sus (faza a II-a)⁴³, Costești-Cetățuie (faza I)⁴⁴, Galați-Barboși⁴⁵, Liubcova (faza a II-a)⁴⁶, Piatra Neamț—Bitca Doamnei (faza I)⁴⁷, Sărățel⁴⁸.

În sfîrșit, construcția în „tablă de șah“ de la Costești-Blidaru II, aparținînd tipului V, a fost datată în secolul I e.n., mai probabil spre sfîrșitul lui, și denotă adoptarea unei soluții tehnice locale, neîntîlnită în alte părți.

Considerații finale. Fortificațiile daco-getice din piatră nefasonată ilustrează atît existența unor aspecte arhitecturale tradiționale, cît și manifestarea unor influențe mediteraneene. Astfel, alături de „zidurile din pămînt și lemn“⁴⁹, fortificațiile discutate constituie un element de „permanență“ în arhitectura spațiului locuit de daco-geți. Se pare că cea mai timpurie construcție de acest fel este cea de la Mănăstioara-Fitionești (județul Vrancea)⁵⁰ aparținînd culturii Monteoru. Situația este însă ciudată, neavînd alte analogii semnificative pentru epoca respectivă. Oricum, începînd cu Hallstatt-ul mijlociu, zidurile din piatră nefasonată încep să fie relativ mai răspîndite, iar din secolul al V-lea î.e.n. se constată zonarea modalităților

de utilizare în cadrul sistemelor defensive: la sud de Dunăre constituie elementul de fortificație principal în cadrul cetăților unde sînt semnalate, în timp ce în spațiul nord-danubian au rolul de a susține umplutura valurilor de pămînt. În secolele I î.e.n.—I e.n., acest gen de fortificații cunoaște cea mai mare extindere pe actualul teritoriu al României.

În ceea ce privește influențele mediteraneene în arhitectura daco-getică, acestea au debutat încă în secolele IV-III î.e.n. Este vorba de fortificațiile din cărămizi de la Coșofenii din Dos⁵¹ și Bizdina (județul Dolj)⁵², care denotă manifestarea unor influențe sudice nu numai în ceea ce privește materialul de construcție folosit, ci și în cel al tehnicii de realizare a zidurilor⁵³. Preluarea unor tehnici și concepții constructive din lumea greacă este proprie pentru același orizont cronologic și spațiilor locuite de celți⁵⁴, traci sudici⁵⁵ sau iliri⁵⁶. De asemenea, este semnificativ faptul că, în perioada respectivă, zona Dunării, locuită de daco-geți, intră în sfera acțiunilor politice ale lumii mediteraneene (persane, macedoneene sau elenistice) și prin aceasta în atenția istoriografiei antice. Or, aceste contacte „politice“ au fost precedate tocmă de schimburile culturale, dintre care influențele manifestate în arhitectura militară reprezintă doar un aspect particular.

Aportul grecesc la arhitectura daco-getică a devenit substanțial în epoca statului⁵⁷. De acest aport nu sînt străine nici construcțiile cu ziduri din piatră nefasonată. Ne referim la cele de tipul III. Este evident că avem de-a face în acest caz cu transpunerea unor procedee elenistice în tehnici locale, însă nepreluate direct din lumea greacă, ci de la Sarmizegetusa Regia. Concludent în acest sens este și faptul că ziduri de tip III au fost descoperite numai în cetăți aflate în cadrul sistemului defensiv al statului dac⁵⁸.

În sfîrșit, în interpretarea fortificațiilor daco-getice cu ziduri din piatră nefasonată nu trebuie pierdut din vedere uriașul volum de muncă necesar la ridicarea acestor construcții⁵⁹. De asemenea, ele denotă înaltele cunoștințe tehnice pe care trebuie să le fi avut meșterii și arhitecții daci. Încă în antichitate Vitruvius arăta că „știința arhitecturii e întovărășită de numeroase cunoștințe și de învățături variate... Ea se naște din practică și din teorie“⁶⁰.

Note

1. F. Medeleț, *Fortificații la daco-geți (sec. V î.e.n.—106 î.n.)*, lucrare de diplomă, Cluj, 1965 p. 22 (Obiectii au fost aduse de H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 147 sq.). Același autor propunea însă și un criteriu social de tipologizare a fortificațiilor daco-getice, care a scăpat din vedere diferiților cercetători: idem, *op.cit.*, p. 5—12; idem, în *Tibiscus*, I, 1971, p. 33 sq. Alte tipologii la F. Marinescu, în *SMMIM*, 12, 1979, p. 114—123; I. Glodariu, *Arhitectura dacilor*, Cluj-Napoca, 1983, p. 60 sqq., 111—114.
2. Tucidides, referindu-se la situarea geografică a populațiilor tracice, pomenește pe „tracii ce locuiesc între munții Haemus și Rodope..., după aceea pe geții peste care dai dacă treci

nuncii Haemus" (II, 96, 1). De aceea am avut în vedere și spațiul dintre Dunăre și munții Balcani.

În ceea ce privește limitele cronologice pe care le-am urmărit, acestea sînt cuprinse între Hallstatt-ul mijlociu și momentul cuceririi Daciei de către romani. Uniformizarea culturală specifică primei vîrste a fierului a reprezentat un fenomen foarte important și sugestiv, constituind mărturia materială a formării unei civilizații unitare în spațiul carpațo-dunărean. Această uniformizare atinsese în Hallstatt C un grad foarte înalt. Cf. V. Vasiliev, în *ActaMN*, XX, 1983, p. 34, nota 3; Al. Vulpe, în Vl. Dumitrescu, Al. Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete*, București, 1988, p. 92.

3. Z. Gočeva, în *Pulpudeva*, I, 1976, p. 36 sq.
4. Z. Székely, în *Cumidava*, III, 1969, p. 103–106.
5. N. Gostar, în *Latomus*, 36, 4, 1967, p. 987, 989.
6. Zidul a fost semnalat în 1904, cu ocazia unor lucrări edilitare, C. Mătasă, în *BCMI*, XXXI, 97, 1938, p. 98. Săpăturile arheologice ulterioare, reduse ca întindere, nu au confirmat existența lui: A. Nițu, M. Zamosteanu, în *Materiale*, VI, 1958, p. 363 sqq.; N. Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969, p. 25.
7. G. Djingov, în *Izvestija-Sofia*, XVII, 1964, p. 17–41.
8. C. Daicoviciu și colab., în *SCIV*, I, 1950, p. 118.
9. N. Conovici, în *Istros*, IV, 1985, p. 75; N. Conovici, M. Irimia, în *Symposia Thracologica*, 6, Piatra Neamț, 1988, p. 89 sq.
10. V. Velkov, Z. Gočeva, în *Thracia*, I, 1972, p. 142.
11. K. Horedt, C. Seraphim, *Die Prähistorische Ansiedlung auf dem Wietenberg bei Sighișoara—Schässburg*, Bonn, 1971, p. 6 sq.
12. V. Velkov, Z. Gočeva, *op. cit.*, p. 142. [
13. V. Vasiliev, O. Gaiu, în *ActaMN*, XVII, 1980, p. 31–63.
14. S. Teodor, în *Materiale*, X, 1973, p. 53–60.
15. A. C. Florescu, în *Cercetări istorice*, II, 1971, p. 110–115.
16. În interpretarea acestui tip de fortificații nu trebuie exclusă posibilitatea ca unele din zidurile de „armare“ să fi fost ridicate pe verticală pînă la o înălțime care să le confere o funcție defensivă efectivă.
17. M. Valea, L. Mărghitan, în *Sargetia*, IV, 1966, p. 65–73.
18. Z. Székely, în *Aluta*, VIII–IX, 1976–1977, p. 53; idem, în *Cumidava*, XII–1, 1979–1980, p. 23 sq.
19. Idem, în *SCIV*, XXIII, 2, 1972, p. 201–214.
20. I. H. Crișan, F. Medeleț, în *Materiale*, Oradea, 1979, p. 105 sqq.
21. Z. Székely, în *Cumidava*, III, 1969, p. 103; idem, în *Materiale*, IX, 1970, p. 302.
22. I. Glodariu, *op. cit.*, p. 104 sq.
23. Z. Székely, în *Cumidava*, III, 1969, p. 103; idem, în *Materiale*, IX, 1970, p. 304.
24. K. Horedt, în *SCIV*, XV, 2, 1964, p. 187–204.
25. V. Antonova, în *Arh.-Sofia*, XX, 4, 1978, p. 13–24.
26. Z. Székely, *Zetevára*, Sf. Gheorghe, 1949, p. 5–8.
27. N. Gostar, în *Aputum*, V, 1965, p. 138; idem, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969, p. 10–14.
28. Al. Vulpe, V. Veselovschi-Bușilă, în *Drobeta*, I, 1974, p. 142; F. Marinescu, în *Crisia*, I, 1972, p. 79–85; idem, în *SMMIM*, X, 1977, p. 25–28.
29. V. Velkov, Z. Gočeva, *op. cit.*, p. 121–143.
30. D. V. Rosetti, L. Chițescu, în *BMI*, XLII, 4, 1973, p. 55–58; L. Chițescu, în *Cercetări arheologice*, II, 1976, p. 155–170.
31. V. Căpitanu, V. Ursachi, în *Carpica*, XVIII–XIX, 1986–1987, p. 53–69.
32. M. Gumă, A. S. Luca, C. Săcărin în *Banatica*, IX, 1987, p. 199–238.
33. G. Ferenczi, I. Ferenczi, în *Studii și materiale*, II, Tg. Mureș, 1967, p. 53–62.
34. C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954, p. 59–62; H. Daicoviciu, I. Glodariu, în *ActaMN*, XII, 1976, p. 37 sq.; I. Glodariu, *op. cit.*, p. 101 sq.; Șt. Fe-

- renzi, în H. Daicoviciu, Șt. Ferenczi, I. Glodariu, *Cetăți și așezări dacice în sud-vestul Transilvaniei*, București, 1989, p. 199 sqq.
35. C. Daicoviciu, A. Ferenczi, *Așezările dacice din M. Orăștiei*, București, 1951, p. 61 sqq, 112; C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 72 sqq.; Șt. Ferenczi, *op. cit.*, p. 202—205.
 36. I. Glodariu, *Arhitectura dacilor*, București, 1983, p. 62, 113 sq. (în continuare, *Arhitectura*).
 37. C. Daicoviciu și colab., în *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 131 sqq.; VI, 1—2, 1955, p. 226 sq.; *Materiale*, III, 1957, p. 267—270; VIII, 1962, p. 466; H. Daicoviciu, I. Glodariu, în *Acta MN*, XII, 1976, p. 74; I. Glodariu, *Arhitectura*, p. 91 sqq.; H. Daicoviciu, I. Glodariu, în *Cetăți și așezări dacice în sud-vestul Transilvaniei*, București, 1989, p. 181 sqq.
 38. Cf. I. Glodariu, *Arhitectura*, p. 130.
 39. Idem, *op. cit.*, p. 28 sq.
 40. Despre sistemul defensiv al statului dac I. Glodariu, în *ActaMN*, XIX, 1982, p. 23—38.
 41. Cf. Al. Fol, în *Assimilation et resistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien. Travaux du VIe Congrès international d'Études Classique (1 Madrid, sept. 1974)*, București—Paris, p. 265—270.
 42. Vezi supra, nota 36.
 43. M. Macrea, I. Glodariu, *Așezarea dacică de la Arpașu de Sus*, București, 1976, p. 10—16.
 44. D. M. Teodorescu, în *ACMII*, 1929 (extras), p. 11 sqq.; I. Glodariu, *Arhitectura*, p. 88 sqq.; H. Daicoviciu, I. Glodariu, în *Cetăți și așezări dacice în sud-vestul Transilvaniei*, p. 178 sqq.
 45. I. Glodariu, *Arhitectura*, p. 51.
 46. M. Gumă, în *Banatica*, IV, 1977, p. 69—77, 102 sq.
 47. N. Gostar, *op. cit.*, p. 10 sqq.
 48. N. Vlăsa, Șt. Dănilă, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 341—347; Șt. Dănilă, în *File de istorie*, II, Bistrița, 1972, p. 85 sq.
 49. Astfel de fortificații sînt documentate încă de la sfîrșitul epocii bronzului, continuînd apoi și în epoca hallstattiană. Menționez în acest sens așezările de la Coldău, Ciceu—Corabia și Telcac: N. Vlăsa, în *ActaMN*, X, 1973, p. 13 sq.; V. Vasiliev, C. Gaiu, în *ActaMN*, XVII, 1980, p. 31—63; V. Vasiliev, I. Al. Aldea, în *ActaMN*, XXI, 1984, p. 46—61.
 50. M. Florescu, A. Florescu, în *Materiale*, București, 1983, p. 124—130.
 51. Vl. Zirra, în *Thraco-Dacica*, IV, 1983, p. 135—140; G. Trohani, în *Thraco-Dacica*, IX, 1—2, 1988, p. 164.
 52. C. Mărgărit-Tătulea, în *Thraco-Dacica*, V, 1—2, 1984, p. 92—110.
 53. G. Trohani, *op. cit.*, p., 166.
 54. Pentru lumea celtică, exemplul cel mai cunoscut îl constituie faza a IV-a a fortificației de la Heuneburg: W. Dehn, în *Cah. Rhodaniens*, V, 1958, p. 33 sqq.
 55. M. Čičikova, în *Posebna izdanja*, XXIV, 6, Sarajevo, 1975, p. 254—257.
 56. S. Islami, în *Posebna izdanja*, XXIV, 6, 1975, p. 40—45; idem, în *Iliria*, 1984, 2, p. 13 sq.; N. Ceka, în *Iliria*, 1983, 2, p. 179 sq.
 57. I. Glodariu, *Arhitectura*, passim.; D. Antonescu, *Introducere în arhitectura dacilor*, București, 1984, passim.
 58. Vezi supra, nota 40.
 59. Despre cariere și exploatarea pietrei la daci vezi I. Glodariu, în *ActaMN*, XXII—XXIII, 1985—1986, p. 90—105.
 60. Vitruvius, *Despre arhitectură*, București, 1964, p. 37.

Observations sur la typologie et la chronologie des fortifications daco-gètes aux murs de pierre sèche

RÉSUMÉ

Dans le cadre de l'architecture militaire daco-gète les fortifications aux murs de pierre sèche occupent une place importante. En fonction de la forme de construction de ces murs, on peut distinguer plusieurs types de fortifications: I-des fortifications aux murs ayant le rôle de soutenir des replis de terrain fortifié; II-des fortifications aux murs entièrement bâtis en blocs de pierre sèche; III-des fortifications aux murs ayant deux parements de pierre et du remplissage de pierre et de terre; IV-des fortifications de pierre pour lesquelles on utilise aussi une infrastructure de bois; V-le mur en forme de „tablette d'échecs“ de la forteresse dace de Costești—Blidaru (dép. de Hunedoara).

Les fortifications appartiennent au premier type et s'encadrent chronologiquement entre les VIIe — IIIe siècles avant notre ère. Les fortifications du deuxième type ont été datées au sud de Danube entre les Ve — IIIe siècles avant notre ère et au nord du Danube entre le premier siècle avant notre ère et le premier siècle notre ère. Les fortifications du troisième type ont apparû après le milieu du premier siècle avant notre ère ayant été influencées par l'architecture grecque. Les fortifications du quatrième type se rencontrent sur toute la durée de l'époque du fer et le mur du cinquième type est daté au premier siècle notre ère.